

Р. Ю. Грицко

доктор наук з державного управління,
кандидат медичних наук, доцент кафедри інфекційних хвороб
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

РОЛЬ ФАХІВЦІВ СІМЕЙНОЇ МЕДИЦИНИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВИКОНАННІ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗДОРОВ'ЯМ ГРОМАДЯН ЗАСТОСУВАННЯМ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

У статті подані матеріали про трансплантацію донорських органів і тканин з метою відновлення здоров'я людини-реципієнта та роль сімейного лікаря в комплексному механізмі державного управління цим процесом.

Ключові слова: трансплантація анатомічних матеріалів людині, механізми, методи та інструменти державного управління, громадське здоров'я об'єднаних територіальних громад, фахівці сімейної медицини, їхні функції та безперервний професійний розвиток.

Постановка проблеми. За останні десятиліття трансплантаційна хірургія набирає значних успіхів. Ця сфера медичної практики щодо відновлення здоров'я тяжких хворих у розвинутих країнах досягла 40 тисяч пересаджених органів і тканин. Передбачається, що вже через кілька років 50% усіх хірургічних операцій буде займати трансплантація [1].

Незважаючи на те, що Україна була однією з перших країн, в якій проводились операції з пересадки органів, сьогодні наша країна далеко відстає від розвинутих країн. Щорічно трансплантацію серця потребує 2 тис. українців, однак жодної пересадки не виконується, пересадку нирок чекають 4 тис. осіб на рік, а проводиться не більше 100, пересадку печінки потребує до 2,5 тис. хворих, а отримує її 30–40 осіб.

Водночас у США, які є лідером із трансплантації органів, робиться 10 тис. пересадок нирок протягом року, 4 тис. – печінки та 2 тис. – серця.

Трансплантологія протягом життя одного покоління лікарів перетворилась в окрему сферу медичної науки. За останні десятиріччя в ній чітко визначилися певні самостійні напрямки клінічного застосування з різними об'єктами досліджень: органа, тканинна, клітинна тощо [2–4].

На сьогоднішній день розвиток трансплантології досяг небувалих успіхів. Трансплантація органів – це диво двадцять першого століття, порятунком і надією людства [5]. Соціальне значення трансплантації та донорства органів

визначається функцією порятунку життя, що потребує належного правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансплантологія – видатне явище ХХ – ХХІ століть. Воно посідає особливе місце в низці науково-медичних напрямів, тому що інтегрує досягнення широкого кола фундаментальних і прикладних наук, спеціальностей, професій, філософських, етичних, правових і релігійних концепцій. Жоден із видів людської діяльності не використовує такий великий арсенал інтелектуального продукту, як трансплантологія [6; 7].

Застосування у вітчизняній медичній практиці лікування хворих у критичних стадіях життєво-важливих органів і систем стандартів сучасної трансплантації дає можливість продовжити життя пацієнтів, покращити якість життя громадян і рівень громадського здоров'я об'єднаних територіальних громад.

Особливого значення під час трансплантації набуває донорство органів живої чи раптово померлої людини. Питання вибору живого донора та надання згоди на вилучення анатомічного матеріалу і посмертне донорство – одне з найскладніших питань трансплантології, тому що пов'язане з правом вибору особи та повагою до цього вибору після смерті людини [7; 8].

Конституцією України (Стаття 29) передбачена особиста недоторканість в аспекті згоди чи відмови від будь-якого медичного втручання. На деталізацію змісту цієї норми в законодавстві

України передбачено право на донорство або окремі його структурні елементи [9]. Незважаючи на це, пересадка життєво важливих органів в Україні до прийняття нового Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р. № 2427-VIII (далі – Закону) була значно обмеженою.

Названим вище Законом [10] створено новий комплексний механізм державного управління процесом трансплантації анатомічних матеріалів людині, який складається з політичного, організаційного, мотиваційного, економічного і правового механізмів вирішення проблем, пов'язаних із практичним застосуванням трансплантації різних анатомічних матеріалів людині на основі таких засадничих принципів [ст. 4]: добровільності; гуманності; анонімності; надання донорських органів потенційним реципієнтам за медичними показаннями; безоплатності (крім гемопоетичних стовбурових клітин); дотримання черговості (крім родинного і перехресного донорства); достойного ставлення до тіла в разі посмертного донорства.

Мета статті – аналіз матеріалів про трансплантацію донорських органів і тканин з метою відновлення здоров'я людини-реципієнта та ролі сімейного лікаря в комплексному механізмі державного управління цим процесом.

Виклад основного матеріалу. Ефективність системи охорони здоров'я зумовлюється результатами здійснення державою та суспільством комплексу політичних, організаційних, мотиваційних, фінансово-економічних, нормативно-правових, природо-охоронних, профілактичних заходів і заходів із відновного лікування, спрямованих на формування, збереження та зміцнення здоров'я здорових людей та відновлення здоров'я хворих і травмованих людей, підвищення якості й тривалості життя кожної людини та громадського здоров'я територіальних громад всього українського суспільства [11; 12].

Сучасна система охорони здоров'я України сформована на основі принципів і пріоритетів державної політики в охороні здоров'я [13], визначених Конституцією України, основами законодавства України про охорону здоров'я [14; 15] та іншими законодавчими актами, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я.

Політичний механізм державного управління у сфері застосування трансплантації органів і тканин людині та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, в Законі викладено так (ст. 3):

1. Державна політика у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, спрямована на:

- надання доступної, своєчасної та якісної медичної допомоги із застосуванням трансплантації відповідно до цього Закону;
- забезпечення безоплатності надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації;
- додержання прав людини на захист людської гідності під час застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, в порядку, встановленому цим Законом та іншими Законами України;
- забезпечення належної безпеки анатомічних матеріалів на всіх етапах трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;
- забезпечення дотримання основних принципів застосування трансплантації;
- запобігання незаконному використанню анатомічних матеріалів людини;
- координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;
- створення умов для проведення наукових досліджень, упровадження нових технологій щодо застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;
- розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері.

2. Держава забезпечує здійснення активної інформаційної політики у сфері застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині, спрямованої на формування позитивного ставлення до прижиттєвого та посмертного донорства анатомічних матеріалів, шляхом інформування населення про трансплантацію як безальтернативний метод надання медичної допомоги, що використовується для порятунку життя і відновлення здоров'я людини, в тому числі через соціальну рекламу та підвищення обізнаності громадян щодо правового регулювання відносин у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією.

3. Формування та реалізацію державної політики у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, в межах своїх повноважень забезпечують Кабінет міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади.

4. Держава сприяє здійсненню громадського контролю за застосуванням трансплантації та/або здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, об'єднаннями громадян відповідно до Закону.

Організаційний механізм державного управління застосуванням трансплантації органів і тканин людини.

Суб'єктами організаційного механізму державного управління наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людині визначені Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я. Вони розробляють методи державного управління цим процесом на рівні держави та створюють органи їх реалізації – єдину державну інформаційну систему трансплантації та метод трансплант-координації, яким керує трансплант-координатор.

Законом визначені основні повноваження у сфері надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією:

1. Кабінет Міністрів здійснює такі повноваження:

- координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; здійснює контроль за їхньою діяльністю;

- забезпечує: розроблення та виконання державних цільових програм; фінансування видатків на медичну допомогу із застосуванням трансплантації; розвиток і державну підтримку науково-технічних та інноваційних розробок; нормативно-правове регулювання наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації;

- здійснює інші, визначені Законом повноваження.

2. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я (далі – МОЗ), здійснює такі повноваження:

- забезпечує формування державної політики у сфері надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; нормативно-правове регулювання надання медичної допомоги; формування та розміщення державного замовлення на підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації медичних працівників для потреб надання медичної допомоги; реалізацію в межах компетенції державної інформаційної політики у сфері надання медич-

ної допомоги із застосуванням трансплантації; цільове та ефективне використання коштів у сфері надання медичної допомоги; функціонування та адміністрування Єдиної державної інформаційної системи трансплантації; здійснення пошуку та розподілу анатомічного матеріалу для сумісної пари донор–реципієнт з використанням Єдиної державної інформаційної системи трансплантації, а також пошук на придбання зразка гемопоетичних стовбурових клітин для сумісної пари донор–реципієнт у країні та за кордоном; вирішення етичних питань, пов'язаних із наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

- затверджує перелік закладів охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та/або здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; вимоги до якості та безпечності анатомічних матеріалів людини; зберігання вилучених анатомічних матеріалів людини; підготовки вилучених анатомічних матеріалів до перевезення; перевезення вилучених анатомічних матеріалів людини; супровідних документів для перевезення анатомічних матеріалів людини; маркування ємності для перевезення анатомічних матеріалів людини;

- розробляє та організовує виконання державних комплексних та цільових програм із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

- розробляє вичерпний перелік вимог для виконання суб'єктами господарювання, які надають медичну допомогу із застосуванням трансплантації та/або здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією, в тому числі щодо їх матеріально-технічної бази;

- здійснює міжнародне співробітництво у сфері надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та реалізації діяльності, пов'язаної з трансплантацією; міжнародний обмін анатомічними матеріалами людини та взаємообмін інформацією щодо наявних анатомічних матеріалів людини, які застосовуються у трансплантації, в тому числі для трансплантації гемопоетичних стовбурових клітин у рамках міжнародного співробітництва: організацію трансплант-координації; інші визначені законом повноваження, пов'язані з наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації та діяльністю, пов'язаною з трансплантацією;

– реалізує державну політику у сфері надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

– бере участь у розробленні та виконанні державних комплексних та цільових програм, спрямованих на розвиток медичної допомоги із застосуванням трансплантації;

– визначає потреби населення в застосуванні трансплантації та лікарських засобах для імуносупресивної терапії, здійснює аналіз показників діяльності закладів охорони здоров'я в частині надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та/або здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

– виконує функції замовника медичних послуг та лікарських засобів у сфері надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та/або здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

– проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань законодавства щодо трансплантації анатомічних матеріалів людині, популяризації прижиттєвого та посмертного донорства анатомічних матеріалів, формування позитивної громадської думки про надання анатомічних матеріалів людини для трансплантації.

3. Трансплант-координатору належать такі функції [ст. 10]:

– виявлення потенціального донора анатомічних матеріалів людини;

– встановлення наявності в Єдиній державній інформаційній системі трансплантації відомостей про прижиттєву, надану потенційним донором згоду або незгоду на посмертне донорство;

– отримання згоди на вилучення з тіла потенційного донора анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у визначених цим Законом осіб у встановленому цим Законом порядку;

– внесення передбачених цим Законом відомостей до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації (далі – ЄДІСТ);

– забезпечення оперативного обміну інформацією, що міститься в ЄДІСТ, між суб'єктами трансплантації в разі організації медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

– взаємодія з відповідальними особами МОЗ із застосування трансплантації та діяльності, пов'язаної з трансплантацією;

– організація вилучення, зберігання і перевезення анатомічних матеріалів людини;

– взаємодія із закладами охорони здоров'я, які надають медичну допомогу із застосуванням трансплантації та/або здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією, та іншими суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією;

– інформування у визначених законодавством випадках судово-медичної експертної служби, адміністрації закладу охорони здоров'я (далі – ЗОЗ), відповідних правоохоронних органів та органів прокуратури щодо отримання згоди на вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа;

– здійснення інших, визначених законодавством повноважень, пов'язаних із наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації, та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією.

3.1. Трансплант-координатор не може входити до складу консилиуму лікарів, який здійснює констатацію смерті мозку людини, брати участь у вилученні анатомічного матеріалу та проведенні трансплантації, а також представляти інтереси реципієнта, пов'язані із застосуванням трансплантації.

3.2. Трансплант-координатор – це особа, яка має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня у сфері охорони здоров'я. Трансплант-координатор патологоанатомічного бюро або бюро судово-медичної експертизи – це особа, яка має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня у сфері охорони здоров'я або соціальної роботи чи соціальних та поведінкових наук.

3.3. Набуття теоретичних знань і практичних навичок із трансплант-координації включається до стандартів вищої освіти в порядку, визначеному Законом.

3.4. Професійні стандарти та кваліфікаційні характеристики трансплант-координаторів затверджуються в установленому Законом порядку [ст. 10].

4. Єдина державна інформаційна система трансплантації створюється з метою інформаційного забезпечення надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією.

4.1. ЄДІСТ містить визначений статтею 11 цього Закону набір мінімальних даних – відомостей, що є інформацією з обмеженим доступом, про донорів, реципієнтів, характеристику ана-

томічних матеріалів, які збираються, обробляються та захищаються у визначеному законом порядку.

Статтю 12 цього Закону визначено:

1. Фінансове забезпечення організації (медичної допомоги) із застосуванням трансплантації та/або здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, інших джерел, не заборонених законодавством.

2. Порядок забезпечення організації медичної допомоги із застосуванням трансплантації та/або здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, встановлюється законодавством.

А статтю 13 цього Закону передбачено, що трансплантація застосовується виключно за наявності медичних показань, за умови неможливості збереження життя або відновлення здоров'я хворого іншими методами лікування та здійснюється відповідно до галузевих стандартів у сфері здоров'я за згодою об'єктивно поінформованої дієздатності особи (реципієнта), крім випадків, передбачених цим Законом.

Законом затверджені також положення мотиваційного, економічного і правового механізмів державного управління трансплантацією, що поширюються на мегарівень (міжнародний), макрорівень (загальнодержавний), регіональний та місцевий рівні державного управління [16].

На місцевому та індивідуальному рівнях державного управління особливо важливі функції виконують сімейні лікарі об'єднаних територіальних громад, які інтегрують зусилля інших спеціалістів закладів охорони здоров'я різних форм власності до надання пацієнторієнтованої медичної допомоги громадянам формування, збереження, зміцнення здоров'я здорових та відновлення здоров'я хворих у закладах первинної медичної допомоги, що працюють на засадах сімейної медицини [17]. Виконання функцій сімейних лікарів щодо інтеграції професійних зусиль інших лікарів системи охорони здоров'я визначено Законом України «Про внесення змін до основ законодавства України щодо удосконалення надання медичної допомоги» від 07.07.2011 р. № 3611-УІ [18].

Сімейні лікарі України зможуть ефективно працювати над виконанням цього Закону після відповідної їх підготовки у процесі безперервного професійного розвитку [19] шляхом проведення значної роз'яснювальної роботи серед громадян щодо їхньої участі у відновленому лікуванні із застосуванням трансплантації окремим хво-

рим і зміцнення громадського здоров'я об'єднаних територіальних громад, що є одним із надзвичайно важливих проектів у формуванні громадянського суспільства в Україні.

Висновки і пропозиції. На основі викладеного вище можна зробити такі висновки:

1. Прийняття Верховною Радою України Закону «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» від 17.05.2018 р. № 2427-VIII та введення в дію з 01.01.2019 р. стає важливим кроком щодо удосконалення комплексного механізму державного управління наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією; вирішенням проблем, пов'язаних із громадським здоров'ям об'єднаних територіальних громад і суспільним здоров'ям в Україні, а також залучення громадськості до державно-громадського управління реалізацією цього Закону сприянням держави здійсненню громадського контролю за застосуванням трансплантації та/або діяльності, пов'язаної з трансплантацією, об'єднаннями громадян України.

2. Трансплантація анатомічних матеріалів людині – це спеціальний хірургічний метод саналогічного лікування, що спрямований на відновлення індивідуального здоров'я людини та формування, збереження, зміцнення і відновлення громадського здоров'я об'єднаних територіальних громад, які становлять основу громадянського суспільства, що формується в Україні.

3. Фахівці сімейної медицини, які становлять основу громадської системи охорони здоров'я, виконують важливі функції щодо реалізації державної політики у сфері охорони індивідуального здоров'я громадян і громадського здоров'я об'єднаних територіальних громад шляхом надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією. Однак вони можуть активно й ефективно працювати над виконанням цього Закону після його детального вивчення у процесі їх безперервного професійного розвитку.

4. Ця наукова робота подана до публікації з метою забезпечення безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я, які беруть участь у виконанні комплексного механізму державного управління застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині. Подальші наші наукові розвідки будуть спрямовані на розвиток і вдосконалення механіз-

мів державного управління наданням медичної допомоги із застосуванням трансплантації та здійсненням діяльності, пов'язаної з трансплантацією анатомічних матеріалів, спрямованої на зміцнення індивідуального і громадського здоров'я об'єднаних територіальних громад громадянського суспільства. Здійснення державно-громадського управління реалізацією цього Закону забезпечується сприянням держави і застосуванням громадського контролю.

Список використаної літератури:

1. Попович Я.О. Медико-соціальні аспекти трансплантології в діяльності лікаря загальної практики. Архів клінічної медицини. 2014. С. 11–14.
2. Никоненко А.С. Состояние и перспективы развития трансплантологии в Украине. Сучасні медичні технології. 2011. № 14. С. 12–15.
3. Трансплантация печени. Руководство / под ред. А.С. Никоненко, А.А. Ковалева, Е.М. Грищенко, Т.Н. Никоненко. Запорожье, 2000.
4. Клиническая трансплантология / под ред. Б.А. Константинова. М.: Анд-Арт, 2004. 304 с.
5. Брюховецька М.С. Посмертне донорство органів: презумпція погодження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. С. 91–94.
6. Баран П.Є. Історія пересадки важливих органів в Україні. Трансплантологія. 2002. Т. 3. № 1. С. 138–141.
7. Декисенко В.К., Захаров В.В. Сердюк А.И. Отказ родственников потенциальных доноров от посмертного изъятия у них органов. Клиническая хирургия. 2005. № 4–5. 100 с.
8. Пашков В.М. Анатомічні матеріали померлої людини: презумпція згоди. Український медичний часопис. 2013. № 7. С. 126–128.
9. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16.07.1999 р. ВВРУ. 1999. № 41.
10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII.
11. Лемішко Б.Б. Механізми державного управління модернізаційним розвитком первинної медичної допомоги на регіональному рівні. Дрогобич: ПП «Просвід», 2013. 264 с.
12. Грицко Р.Ю. Державне управління системою освіти фахівців сімейної медицини. Дрогобич: Посвіт, 2014. 363 с.
13. Проблеми сімейної медицини в контексті державної політики з охорони здоров'я / Б.Б. Лемішко, І.О. Мартинюк, Р.Ю. Грицко та ін. Державна політика у сфері охорони здоров'я. Частина 2; за ред. М.М. Білинської, Я.Ф. Радіша. К.: НАДУ, 2013. С. 93–147.
14. Конституція України. К. Просвіта, 1996. 80 с.
15. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. ВВРУ. 1993. № 4. С. 59–83.
16. Надюк З.О. Державне регулювання ринку медичних послуг в Україні. Запоріжжя, 2008. 290 с.
17. Клініка інтегративної сімейної медицини / за ред. Б. Лемішка, Є. Заремби, А. Базилевича. Львів: Сполом, 2016. 353 с.
18. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення медичної допомоги: Закон України від 07.07.2011 р. № 3611.
19. Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 р. № 302.

Грицко Р. Ю. Роль специалистов семейной медицины объединенных территориальных общин в исполнении механизмов государственного управления здоровьем граждан применением трансплантации анатомических материалов человека

В статье представлены материалы о трансплантации донорских органов и тканей с целью восстановления здоровья человека-реципиента и роль семейного врача в комплексном механизме государственного управления этим процессом.

Ключевые слова: трансплантация анатомических материалов человеку, механизмы, методы и инструменты государственного управления, общественное здоровье объединенных территориальных общин, специалисты семейной медицины, их функции и непрерывное профессиональное развитие.

Hrytsko R. Yu. The role of family medicine professionals of the joint territorial communities in the implementation of mechanisms of public health of citizens by application of transplantation of anatomic materials of human

The article presents materials about the transplantation of donor organs and tissues in order to restore the health of the recipient's person and the role of the family doctor in the complex mechanism of public administration by this process.

Key words: *transplantation of anatomical materials to man, public administration: mechanisms; methods and tools, public health of the united territorial communities, family medicine specialists, their functions and continuous professional development.*